

НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
ім. П.І.ЧАЙКОВСЬКОГО

БОГДАНОВА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 781.7(477):787.

**ЛІРНИЦЬКА ТРАДИЦІЯ В КОНТЕКСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ**

спеціальність 17.00.03 – МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2002

Щ313(24к)0
48
Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі музичної фольклористики
Національної музичної академії України ім. П.І.Чайковського

Науковий керівник – кандидат мистецтвознавства, професор
МУРЗИНА ОЛЕНА ІВАНІВНА,
завідувач кафедри музичної фольклористики
Національної музичної академії України
ім. П.І.Чайковського

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
ІВАНИЦЬКИЙ АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ,
провідний науковий співробітник
Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М.Т.Рильського НАН України

кандидат мистецтвознавства, доцент
ШЕВЧУК ОЛЕНА ЮРІЇВНА,
доцент кафедри старовинної музики
Національної музичної академії України
ім. П.І.Чайковського

Провідна установа – Харківський державний інститут мистецтв
ім. І.П.Котляревського,
кафедра української культури

Захист відбудеться “30 10” 2002 р. о 15 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.005.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук у Національній музичній академії України ім. П.І.Чайковського за адресою: 01001, Київ-1, вул. Архітектора Городецького, 1-3/11, 2-й поверх, ауд. 36.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національної музичної академії України ім. П.Чайковського (Київ-1, вул. Архітектора Городецького, 1-3/11).

Автореферат розісланий “14” 09” 2002 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат мистецтвознавства,
доцент

КОХАНИК І.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Серед реліктів української духовної культури чільне місце посідає лірницька традиція, що її представляли сліпі мандрівні співці – "божі люди" за народною термінологією. Український культурний простір важко уявити без цієї специфічної фольклорної галузі, своєрідного національного феномену морально-етичних норм буття українського народу.

Кульмінаційним періодом всебічного розквіту лірницької практики в Україні визнано період XIX - поч. XX століть, котрий сполучався з активними записами й дослідженнями цього явища (В.Боржковський, В.Гнатюк, К.Вуйціцький, П.Демуцький, К.Квітка, Ф.Колесса, О.Кольберг, О.Малинка, О.Маслов, П.Петров, М.Привалов, Й.Роздольський, К.Студинський, М.Сперанський, І.Тюменєв, В.Харків та ін.).

Интерес до українського лірництва сьогодні зумовлений великою вагомістю історичного, наукового й культурного значення даної народної традиції в комплексі кращих духовних надбань нації.

Актуальність теми. Багатий і розмаїтий художньо-образний світ українського фольклору, його висока етика й мораль, вічно поновлювана сила пісенно-творчих процесів спонукають до збереження своїх національних джерел, вивчення і відтворення його особливих, раритетних форм. В українській фольклористиці давно назріла й стала суттєвою тема лірницької духовної традиції як своєрідної школи усвідомлення, світоглядно-філософських уявлень народного християнства, поширення етно-психологічних концепцій основного карітативного закону народної духовної віри. Довго стримуваній і навіть придушуваний попит на це явище, яке було під певною забороною з огляду на невідповідність його основам державної ідеології, призвели до практично повного припинення автентичного лірницького виконавства й невідомості з ним сучасного молодого покоління /свідченням цього є результати статистичних опитувань, проведених автором [4] /.

Ситуація ускладнюється важкодоступністю, а то й відсутністю належних матеріалів для відтворення цього вельми поширеного, яскраво українського і колись всіма знаного культурного феномену. Адже до сих пір не існує комплексної розробки цієї теми, репертуарного збірника, жанрової класифікації репертуару, належної наукової оцінки соціальних, естетичних і виховних аспектів цього явища. В наш час відродження національних культурних традицій в незалежній Україні особливого значення набуває збереження, вивчення та відродження української духовної спадщини, складовою частиною якої є українське лірництво.

В пострадянський період різним аспектам лірницької проблематики присвячені окремі розвідки соціально-культурологічного, філологічного та інструментознавчого характеру як українських, так і зарубіжних авторів (О.Гнатюк, С.Грица, Ан.Горняткевич, Н.Кононенко, В.Нолл, О.Лось, М.Хай та ін.). Проте в художньо-стилістичному аспекті дана тема майже не розроблена. Також не існує комплексного науково узагальнюючого дослідження, котре відтворило би цілісну панораму й специфіку лірницького жанрово-тематичного й музично-лексичного фонду. Зважаючи на недостатній стан вивчення даної теми, її високий духовно-етичний потенціал, національну характерність і виключне значення в українському культурно-історичному просторі, цілком актуальними слід визнати розробку й аналіз лірниць-

ЛАН
Ati UkrJas

ких матеріалів. **Об'єктом** даної роботи є особливості функціонування української лірницької традиції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Тема дисертації розроблялася згідно з перспективним планом НМАУ ім. П.І.Чайковського (2000-2006 рр.) – п.7. Народна музична культура України: традиція і сучасність.

Мета і завдання дослідження. Мета даної роботи – дати комплексне уявлення про українську лірницьку традицію як самостійне художньо-естетичне явище української духовної культури із своїми специфічними музично-стилістичними закономірностями в еволюції історичного розвитку. **Предмет** дисертації – вербально-інтонаційна система українського лірництва в процесі варіативно-жанрових трансформацій.

Виходячи з цієї мети було визначено такі **завдання дослідження**:

1. Виокремлення лірницької традиції як самостійного художньо-естетичного явища та виявлення специфічності його функціонування в системі жанрів духовно-епічної традиції українського етносу.

2. Відновлення репертуарного реєстру лірницького музикування, його класифікація й жанрова атрибуція.

3. Систематизація матеріалів лірництвознавчої науки в контексті провідних методологічно-світоглядних напрямків вітчизняної фольклористики.

4. З'ясування стилістичних особливостей лірницького музикування та його національної специфічності як яскраво українського вияву еволюції епічної давньоруської традиції.

5. Простеження динаміки розвитку лірницької традиції в часово-просторовому континуумі української духовної культури.

6. Аналіз закономірностей варіативно-дифузійних перетворень лірницького мелодонду в процесі активного й пасивного побутування в різних регіональних площинах.

7. Розкриття механізмів варіювання і принципів жанрової трансформації в народній музичній творчості на матеріалі окремих зразків лірницького фольклору.

Методи дослідження. Дисертація зорієнтована на сукупність сучасних методологічних проблем етномузикології і базується на системному аналізі, функціональному й історико-типологічному аспектах у вивченні жанрово-стилістичної природи лірницької традиції. Для утворення цілісної концепції українського лірництва використано комплексний метод дослідження, що інтегрує описовий, історико-географічний, функціонально-соціологічний та порівняльно-аналітичний методи. Також залучено широкий спектр міжпредметних зв'язків і даних суміжних наук: *філософії* (Й.Гердер, К.Юнг, Д.Чижевський), *історії* (М.Грушевський, Н.Полонська-Василенко, О.Субтельний, В.Жирмунський), *історіографічної фольклористики* (М.Азадовський, О.Бодяньський, К.Грушевська, Дж.Коккьяра), *соціології, психології і культурології* (Л.Виготський, С.Назайкінський, І.Кон, Я.Пономарьов), *філології і писемства* (І.Бунін, М.Возняк, О.Веселовський, І.Вишньський, С.Єфремов, Б.Кирдан, Н.Конonenko, М.Плісецький, М.Суліма, С.Щеглова), *джерелознавства* (О.Андрієвський, Ю.Медведик, М.Мороз), *музикознавства* (О.Кандінський, Ю.Келдиш, Л.Корній, Л.Костюковець, Л.Івченко, Т.Ліванова), *інструментознавства*

ва (О.Банін, Б.Водяний, А.Гуменюк, М.Лобанов, І.Мацієвський, М.Хай), *теології й богослов'я* (митр. Іларіон – І.Огієнко, ієросхимон Амвросій, протоієрей Соловійов).

В аналітичних розділах використовується методика порівняльно-типологічного й структурного дослідження. Впровадження методики системного аналізу з багаторівневими порівняльними характеристиками базується на методологічних підходах фундаторів вітчизняної і зарубіжної аналітичної фольклористики Ф.Колесси, К.Квітки, В.Гошовського, Є.Гіппіуса, А.Чекановської.

В дослідженні динаміки фольклорно-творчих процесів і музичної лексики робота спирається на принципи провідних сучасних українських науковців – етномузикознавців: С.Й.Грици (строфічна "мала" й астрофічна епіка, категорія парадигми, модус мислення середовища), А.І.Іваницького (жанрова дифузія), О.І.Мурзиної (принципи музичної декламації), А.Чекановської (класифікація й типологія музичних жанрів).

Отже, специфіка дослідження обумовлює використання синтезу методів, притаманних етнографії, етномузикології, архівному джерелознавству й сучасному музикознавству.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному багатofункціональному характері дослідження української лірницької традиції, що поєднує такі аспекти:

культурологічний – проблема збереження народних традицій і зокрема українського лірництва, вивчення його сучасного стану й виконавської реконструкції;

просвітницький – пропаганда звичаєвої народної творчості, перспектива відтворення мистецьких реліктів як ідейно-художнього підґрунтя в оновленні духовного стану нашого суспільства;

етнографічний – фіксація цілісної панорами побутування лірництва;

фольклористичний – використання архівних і експедиційних матеріалів з їх послідовним науковим опрацюванням;

соціологічний – проблеми сприйняття лірницького виконавства різними соціальними верствами, психологічний вплив лірницького виконавства;

музикознавчий – вивчення та аналіз основних жанрових різновидів лірницького репертуару, їх стилістична характеристика;

Новизна роботи визначається самим об'єктом дослідження, а також використанням рідкісних, маловідомих і важкодоступних матеріалів, значна частина яких подається вперше. Поглиблене опрацювання ретроспективних і сучасних лірництвознавчих матеріалів дали змогу вперше представити українське лірництво в історичному розвитку.

Отже, новизна роботи окреслюється послідовним виявленням таких чинників:

1. Питання українського лірництва розглядається як історичний процес.
2. Подається цілісна панорама української лірницької традиції (частково в порівнянні з російською, білоруською, польською) як художньо-естетичне явище, складова частина духовної культури України.
3. Простежується історіографічний аспект розвитку лірництвознавчої науки в контексті провідних історико-культурних тенденцій епохи ХІХ - поч. ХХ ст.
4. Запроваджується жанрова класифікація вербально-інтонаційної системи українського лірництва.

5. Проведено детальну систематизацію й класифікацію сюжетного фонду лірницького репертуару.

6. Зроблено спробу дослідження жанрової атрибуції й історичних витоків *псалми* як основи лірницького набожного репертуару та її порівняльного аналізу з жанрами діахронічного зрізу: духовним віршем, кантом, псалмами.

7. Виявлено музично-стилістичні особливості лірницької традиції, що розглядається як окрема категорія музичної лексики.

8. Зібрано і проаналізовано нотно-музичний матеріал лірницького репертуару, який спирається на комплексну теоретично-аналітичну базу. Вона включає принципи ладоутворення, ритмічного варіювання, особливості виконавської реконструкції, закономірності текстово-тематичного варіювання, процеси жанрової дифузії в сучасному побутуванні тощо.

9. Для наочної демонстрації динаміки варіативного процесу як основи побутування лірницької (і фольклорної взагалі) традиції розвинуто проблему пісенної парадигми відповідно до ключових методологічних принципів. Уперше виявлено велику сукупність зразків з різним мелодичним втіленням одного сюжету, зібрано і представлено понад 100 зразків пісенно-текстових варіантів однієї пісні – лірницької "Сирітки", котрі становлять унікальний матеріал для порівняльно-аналітичних досліджень, зокрема в питанні жанрових трансформацій.

Отже, дане дослідження є першою спробою аналізу і класифікації української лірницької традиції як цілісної системи в основних її жанрових і тематичних різновидах, функціональних, соціально-психологічних проявах, історичних витоках і часово-просторових паралелях.

Обсяг матеріалів і ареали досліджень. Дисертація базується переважно на ретроспективних матеріалах і архівних фондах: широкому колу рукописних, фонографічних і друківаних джерел. В діахронічному порівнянні з архівними матеріалами подаються зразки сучасного відтворення лірницького репертуару у виконавській реконструкції та експедиційні матеріали, записи яких здійснені ПНДІ МЕ при НМАУ ім. П.Чайковського, а також з особистих архівів автора. В регіональному відношенні представлено ареали переважно правобережної України, звідки походить дана традиція (Галичина, Волинь, Поділля), а також центральної України (Київщина, Черкащина) і Лівобережжя (Чернігівщина, Полтавщина). Панорама побутування українського лірництва доповнюється використанням матеріалів і записів дослідників з польських, білоруських, російських, північнокавказьких регіонів (О.Кольберг, К.Вуйціцький, Ю.Крашевський, П.Шейн, Є.Романов, П.Ширма, О.Грузинський, А.Богданович, О.Гільфердинг, М.Сперанський, Ф.Рубцов, В.Коргузалов, Д.Аракчієв).

Означені матеріали окреслюють різнобічні питання, котрі в сукупності утворюють єдину концепцію погляду на лірницьку традицію, що підтверджує заявлену назву дисертації. В ній акцентовано 2 провідні лінії проблемного дослідження:

1) лірництво як явище української духовної культури, де переважають жанри "високого етосу" (А.Іваницький), що синтезує естетично-стилістичні засади народної епічної традиції і християнської, здебільшого фольклоризованої мистецько-проповідницької культури (паралітургія);

2) українське лірництво в динаміці варіативно-еволюційних процесів на рівні діалектичної єдності стабільного й мобільного як домінуючого принципу функціонування фольклорної традиції.

Відповідно до вищезначеної проблематики сформовано структурні розділи роботи, які включають такі аспекти:

історіографічний – "Українське лірництво в історіографічному ракурсі: стан вивчення, проблеми дослідження" (Додаток А);

науково-методологічний як складової загального історико-культурного процесу – "Українське лірництво в методологічних напрямках фольклористики ХІХ-поч.ХХ ст. (Розділ І);

функціонально-соціологічний "Вигоки та онтологічний статус лірницької традиції" (Розділ ІІ);

жанрово-тематичий "Вербально-інтонаційна система лірницького репертуару": джерела, класифікація, жанрова атрибуція (Розділ ІІІ);

аналітичний "Лірницький наспів "Сирітка" в часово-просторовому континуумі фольклорної традиції: до проблеми жанрових трансформацій (Розділ ІV).

Принципи систематизації лірницьких матеріалів унаочнюють схеми числом 6.

І. Жанрово-тематична система лірницького репертуару .

ІІ. Принципи текстово-тематичного варіювання на прикладі лірницької "Сирітки".

ІІІ. Ритмічне варіювання наспіву "Сирітка" (виконавська реконструкція).

ІV. Ритмічне варіювання лірницької "Сирітки" (архівні записи).

V. Жанрова трансформація: функціонально-структурні інверсії.

VI. Система жанрових трансформацій наспіву "Сирітка".

Аналітичні резюме зведені у відповідні таблиці, кількістю 12.

Табл.№1. Псальмовий репертуар українських лірників в регіонально-часовому просторі.

Табл.№2. Ладова амальгама лірницьких псальм.

Табл.№3. Поширення жанру дума в репертуарі лірників та кобзарів (порівняльний аспект).

Табл.№4. Система текстових інваріантів наспіву "Сирітка".

Табл.№№5-7. Структура ладоутворення варіативної парадигми наспіву "Сирітка".

Табл.№8. Ладозвукорядні структури лірницького репертуару (за збіркою П.Демуцького).

Табл.№9. Структура ладоутворення варіативної парадигми наспіву "Сирітка" в динаміці регіонально-часових трансформацій.

Табл.№10. Побутування лірницької "Сирітки" в часово-просторовому континуумі.

Табл.№11. Виконавська реконструкція лірницької "Сирітки".

Табл.№12. Сучасне побутування наспіву "Сирітка".

Науково-практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть використовуватися як наукова і музично-репертуарна база виконавської реконструкції з метою відродження української духовної національної традиції. Акцентуються виключно високі християнсько-етичні засади й чесноти, що оспі-

увалися більшою частиною лірницького репертуару та їх неабияка роль в процесі духовного зростання національної самосвідомості етносу. Засвоєння морального заповідю українського лірництва сприятиме духовному збагаченню й оновленню українського суспільства.

Результати дослідження відкривають широкі можливості для творчої практики композиторів та виконавців, роботи етнографічних колективів і ансамблів, пропагандистсько-просвітницької діяльності культурологів і мистецтвознавців.

Питання виникнення й функціонування лірницької традиції, її значення як складової частини українського епосу розширюють відповідні розділи педагогічних курсів вищих навчальних закладів з предметів "Етномузикологія", "Музичний фольклор", "Інструментальний фольклор", "Історія української музики" тощо. Планується застосування даної теми у фонохрестоматії з музичного фольклору для музичних училищ, а також введення окремих розділів в темпланах і навчальних програмах.

Особистий внесок здобувача стосується розробки комплексу питань лірницької проблематики:

- добір, опис і систематизація матеріалів;
- дослідження лірництвознавчої науки в історичній перспективі;
- розшуки нотних текстів лірницького репертуару, в тому числі рукописних і експедиційних матеріалів, їх наукова обробка й розшифрування;
- жанрово-тематична класифікація лірницького музичного спадку, узагальнююча розвідка музично-стилістичних особливостей лірницького репертуару;
- функції і значення лірництва в українському суспільстві, його роль в духовній культурі етносу;
- порівняльно-аналітична розробка проблеми закономірностей варіативних процесів у фольклорі з виходом на принципи жанрової трансформації реалізують фольклористичний підклад даного дослідження. Його унікальність в спробі розкриття механізму варіативних процесів у фольклорі на різних рівнях:
 - поетичного тексту;
 - структури ладоутворення;
 - ритмічного варіювання;
 - жанрових трансформацій в сучасній пасивній традиції.

Дослідження має універсальний характер, простежуючи процес еволюції одного найпопулярнішого лірницького наспіву "Сирітка", що представлений у 102 варіантах, які охоплюють часовий період у 160 років на спільному культурному просторі українських, білоруських, польських і моравсько-словацьких територій. Інонаціональний порівняльний аспект тільки намічено в даній роботі і має перспективу для подальших досліджень.

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорювалась на кафедрі музичної фольклористики НМАУ ім. П.І.Чайковського.

Окремі положення й результати дисертації були виголошені на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: "Українське кобзарство в музичному світі: традиції і сучасність: Наук.-практ. конф., Центр музичної україністики, Київ, 19-23 травня 1997 р."; "Усна епіка: етнічні традиції та виконавство: Міжнар. наук. конф. пам'яті Ф.Колесси та А.Лорда, НАН України, Київ, 8-14 вересня 1997 р.";

"Традиционное искусство и человек: Конф.РИИИ, Санкт-Петербург, 15-17 апреля 1997 г."; "Третье тысячелетие: гармония человека, общества и природы: Міжн. нау.-практ. конф., Київ, 14 червня 1997 р."; виступ на презентації монографії К.Черемського "Повернення традиції": Буд. Г.Галагана, (Музей літератури), Київ, 21 грудня 1999 р.

Результати дисертації апробовані в педагогічній діяльності авторки в Київському державному вищому музичному училищі ім. Р.М.Глієра і введені як складова частина темпланів і фонохрестоматії фольклорних навчально-освітніх курсів.

На захист виносяться такі положення дисертації:

1. Лірництво як специфічне явище української духовної культури [на стику епічного й християнського світовідчуття] з виокремленою системою художньо-стилістичних закономірностей.

2. Особливості функціонування лірницької традиції в процесі історичного розвитку.

3. Класифікація вербально-інтонаційної системи українського лірницького репертуару.

4. Динаміка варіативних перетворень лірницького фольклору на рівні жанрових трансформацій.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку літератури і використаних джерел, 4-х додатків. Загальний обсяг дисертації – 187 сторінок, список використаних джерел (література, публікації й збірники фольклору, рукописні фонди, аудіозаписи) нараховує 447 найменувань. У додатках, що становлять 153 сторінки, представлено:

- 1) історіографічний розділ систематизованого опису й аналізу лірництвознавчих матеріалів періоду активного побутування лірницької традиції;
- 2) документи і тексти;
- 3) лірницький репертуарний збірничок (100 прикладів переважно рукописних записів, що оприлюднюються вперше);
- 4) пісенна парадигма лірницького наспіву "Сирітка" – 59 нотних варіантів, з них 8 прикладів виконавської реконструкції.

ОСНОВНА ЧАСТИНА.

У вступі обґрунтовується вибір теми та її актуальність, визначається мета, матеріал і методологічні засади дослідження, розкривається новизна та практичне значення проведеної роботи, декларуються положення, що виносяться на захист.

Перший розділ дисертації "УКРАЇНСЬКЕ ЛІРНИЦТВО В МЕТОДОЛОГІЧНИХ НАПРЯМКАХ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ХІХ-ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ" є спробою відтворити становлення лірництвознавчої проблематики і поступове перетворення її на окрему галузь фольклористичних досліджень в контексті основних методологічних напрямів історико-культурного процесу в Україні. Розглядається період найбільш інтенсивного студіювання й записів лірницької практики в її активному побутуванні на зламі ХІХ-ХХ століть, котрий видається кульмінаційним етапом в еволюції суспільно-світоглядних та художньо-естетичних тенденцій століття. Зокрема в питаннях науково-фольклористичного опанування національного фольклорного спадку особливий акцент припадає на твори "високого етосу" з морально-дидактичним спрямуванням та історико-міфологічним підкладом, що їх виконували

епічні мандрівні сліпі співці – кобзарі й лірники. Знаменуючи собою становлення народного професіоналізму, вони утворювали окремий культурний пласт, в якому зберігалась і розвивалась епічна традиція українського народу.

Показовим виявилось те, що в Україні носіями народного епосу ставали так звані старці, котрі залучалися до розряду Христової (жебрацької) братії, поширеної на Русі ще за часів раннього християнства. Вони засвоювали і відтворювали епічний репертуар в сполученні з традиціями "христарадницьких" набожних піснеспівів, що серед народу сприймалися як "побутові божі проповіді" здебільшого у виконанні жабруючих лірників. Внаслідок цього в свідомості культурно-освітніх верств населення поступово формується погляд на лірницьку практику як на жебрацьку, а на лірників – як на "менших братів" кобзарів, представників спрощеного віддзеркалення великої славної культури українського кобзарства, їхніх традицій, звичаїв, репертуару. Пріоритетним у вивченні українського епосу було звернення до кобзарського спадку, натомість лірницька практика не викликала достатньої зацікавленості у дослідників і збирачів фольклору, що є однією з об'єктивних причин маловивченості цього дуже типового й поширеного в свій час явища.

В період XIX ст., коли спостерігався такий захоплюючий, різноманітний, інтенсивний розквіт нових світоглядних тенденцій, всебічно поширюється ідея національної свідомості, реалізаторами якої стає нова соціальна верства інтелектуалів або інтелігенції, котра виходить на авансцену соціальних і культурних змін епохи. Внаслідок політичних подій процесу історичного розвитку і під впливом нових європейських віянь, що висували проблеми фольклору (Персі, Гердера, німецьких романтиків, Нібура, діячів молодшої історичної школи у Франції, слов'янських філологів-фольклористів) культурно-освітницькі кола вітчизняної інтелігенції все більш приверталися до народної культури й переймалися ідеями народництва.

Вивчення лірництва як одного з аспектів народної епічної традиції, що зберігає ознаки національної самобутності й унікальності народного світосприйняття, починає поступово вписуватися в загальний процес становлення української фольклористики. В цей період, охарактеризований як "романтично-етнографічне народництво" (В.Петров), з'являються перші розвідки про лірництво, в характерному для тих часів стилі романтичного письменства (К.Вуйцицький, Ю.Крашевський), а також і перші записи лірницького репертуару (Я.Головацький, Жегота Паулі).

Фольклористичні розшуки другої половини XIX ст. під впливом позитивістського, або реалістичного народництва значно розширюють лірництвознавчу проблематику. В ній починають переважати культурологічні й соціально-психологічні аспекти, а також подаються відомості інструментознавчого, репертуарного, біографічного характеру і детальні описання корпоративно-цехової організації і таємної "лебійської" мови (В.Боржковський, В.Гнатюк, В.Горленко, О.Гільфердінг, О.Грузинський, П.Єфименко, П.Житецький, Л.Куба, П.Куліш, М.Лисенко, О.Малинка, П.Мартинівич, С.Маслов, М.Никифоровський, О.Русов, М.Сперанський, К.Студинський, М.Сумцов, П.Тихонов, О.Фамінцин, Є.Чикаленко). Відповідно здійснюються і перші нотні записи "з голосу" лірницьких наспівів (О.Кольберг, І.Тюменєв, Л.Куба, М.Лисенко). Великого резонансу проблема українського лірництва (й кобзарства) – і перш за все в аспекті соціальному з усвідомленням нагальності вивчення й збереження цієї традиції – набуває у зв'язку із XII Ар-

ням нагальності вивчення й збереження цієї традиції – набуває у зв'язку із XII Археологічним з'їздом у Харкові (1902). Інтенсифікуються різнобічні дослідження в цій сфері таких авторів, як: Д.Аракчієв, К.Біч-Лубенський, В.Василенко, В.Данилов, О.Малинка, О.Маслов, Є.Кріст, М.Привалов, В.Перетц, М.Сумцов, М.Сперанський, О.Сластїон, Г.Хоткевич та ін. Із введенням в практичний обіг фонографу на початку XX ст. розпочинається інтенсивний період записів лірницьких матеріалів (П.Демуцький, Є.Ліньова, Ст. Людкевич, Й.Роздольський, Ф.Колесса).

Нові імена і нові проблеми у лірництвознавстві висуюють бурхливі 20-ті роки (А.Бабій, Ф.Бахтинський, Мих.Гайдай, К.Грушевська, К.Квітка, Б.Луговський, В.Прус, Дм.Ревуцький, Ф.Сенгалевич, В.Харків, В.Щепотьєв та ін.). В цей час, коли лірництво постає вже як об'єкт наукової думки, активна традиція та її дослідження вимушено зупиняються в свій кульмінаційний період біля межі "високої науки". Внаслідок нових ідеологічних засад державницької політики 20-30-х років "христардницька" практика й поширення набожних піснеспівів, як і їх дослідження, "опиняються" поза законом. Великий сировий матеріал текстових, нотних фонографічних записів дедалі стає важкодоступним й залишається без певної класифікації, систематизації й належного фольклористичного аналізу.

Історіографія вивчення лірництва як цілісного явища духовної культури українців, систематизація й наукова оцінка лірництвознавчої літератури, виділення основних проблем і аспектів дослідження лірницької традиції в руслі провідних художньо-естетичних тенденцій епохи обумовлює змістовий потенціал першого розділу.

У другому розділі "ВИТОКИ І ОНТОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ЛІРНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ" досліджуються передумови асимілятивно-інтеграційних процесів виникнення, поширення й побутування лірницької традиції в українському культурному просторі. Розглядаються питання ролі і значення лірництва в історії українського етносу, його поліфункціональний характер, особливості сприйняття, відтворення і подальшої репродукції даного ремесла відповідно до соціально-психологічних рис української ментальності.

Лірництво - складне і багатозначне явище, що поєднує релігію, філософію, мораль і традицію та врешті решт відображує певний рівень культури як засіб взаємовідносин між людьми, їх душевну і духовну орієнтацію. Лірники або так звані старці, діди - були надзвичайно типовим явищем для України, що асимілює в собі особливості образної уяви прадавніх часів (архетип "мудрого" старця) і вияву релігійної набожності, прихильності українців до християнської віри. В цій амбівалентності характерна риса української ментальності – "двовір'я або православно-язичницький синкретизм"(Г.Лозко) - знаходить нову форму свого виявлення і сприймається народом абсолютно природньо, як специфічна ознака власної своєї культури.

Внаслідок впровадження християнства на Русі відбувався процес християнізації фольклору і фольклоризації християнства. Він реалізувався через багатоскладову систему мандрівних елементів, що базувалися на особливостях релігійної свідомості та духовних принципах даного етносу. В цей поліфункціональний пласт входили різносоціальні верстви з різною хронологією утворення, які синтезувалися в період XI-XVI ст. в різнобарвний конгломерат, що ґрунтувався "словом Христовим" (братія Христова). Її складовими компонентами можна вважати:

середовище *дружинного* билинного епосу; *скоморохів*; *богомольців* різного типу – прочан, калік перехожих, пілігримів, тощо; *шкільництво* – бурсаків, школярів-пиворізів, мандрівних дяків; далі – *мандрівних філософів* (традиція Сковороди та його оточення, яким була без перебільшення вся Україна); *старців* (в розумінні духовного вдосконалення, відлюдників); *старців* – різноманітних дідів, “дедов-характерників”, старців-жебраків.

Всі вищезазначені категорії, надто різноманітні і різнопланові кожна по собі об'єднувалися:

- 1) *мандрівним* (здебільшого) характером існування;
- 2) *виконавською практикою* (заробляли на життя “виконанням” певних промов – “творів”, музично забарвлених, різною мірою мистецьки інтерпретованих) – що становила своєрідну професію;
- 3) *репертуаром*, який звичайно дуже різнився і в кожній групі мав свої специфічні особливості. Але при цьому він містив у собі обов'язковий зв'язок з християнсько-моралізуючими мотивами на основі релігійного світосприйняття і “Христового слова”;
- 4) *належністю до спеціальних товариств*, що утворювали так звані *братства*, а потім і *цехи*.

Останні забезпечували їхній соціальний статус: об'єднували їх в особливі організації, наділяли їх певними правами, соціально захищали та врешті відрізняли від інших груп населення в окрему соціально-професійну єдність, визнану суспільством.

Переважаюче релігійне забарвлення діяльності цих осередків обумовлювало специфічну функціональну орієнтацію їх представників в руслі морально-християнської проповідницької місії. Вона по-різному сполучалася з церковними догматами: від точного слідування вченню ортодоксальної релігійної науки до вільного її тлумачення в апокрифічних творах і варіантах, які не визнавалися церковниками і зараховувались до єретичних. Проте народна свідомість ліпше переймала саме апокрифічні сюжети і побутові божі проповіді “христарадників”, які відображали специфічну форму християнського культу епохи середньовічної Русі.

Як наслідок нових рис духовності, що їх несла з собою ідеологія християнської церкви, формуються нові психологічно-поведінкові ідеали і норми етичних форм людського буття. На гребінь цього явища виноситься традиція мандрівних музикантів промовців, міфічних рапсодів, що постає в образі сліпого старця-лірника.

Суспільні уявлення щодо справжньої духовності реально проявлялися в лірницькому осередку, на прикладі їхнього життя і практичної діяльності: відречення від світських принад та суєтності життя; байдужість до слави і почесей, презирство до багатства; аскетичне існування, побожність та проповідництво, суворі моральні поведінкові норми; відособлення в таємничих цехових організаціях із власним усним статутом (“Устиянські книги”) і мовою.

У спілкуванні з лірниками певною мірою реалізовувалися благодійні пориви українського етносу. Через них як основних представників духовно-творчої місії в українській провінції, відзеркалювався складний спектр світоглядних вірувань і душевних переживань українців. В цьому поліфункціональному комплексі лірник сприймався багатозначно: як божа людина, святий і провісник; як характерник і ві-

щун; поет-оповідач і виконавець-музикант; людина із сакрального світу і бідний каліка-сліпець, який потребує народного співчуття і підтримки в християнському милосерді як єдиного шляху до спасіння душі.

Українське лірництво - оригінальний вияв національної традиції України, було і є потрібним українцям - і як відображення історичного минулого, і як віддзеркалення певного рівня духовного стану нації та суспільства.

У третьому розділі дисертації "ВЕРБАЛЬНО-ІНТОНАЦІЙНА СИСТЕМА ЛІРНИЦЬКОГО РЕПЕРТУАРУ (джерела, класифікація, жанрова атрибуція)" висувається проблема систематизації й класифікації лірницького репертуару з акцентом на музичному виконавстві та стилістичних особливостях лірницького лексичного фонду. Подібне дослідження стикається з великими труднощами добору саме нотного матеріалу і проводиться вперше. Представлені і описані такі специфічні жанри лірницької традиції, як: жєбранка, лірницький плач, "благодарєніє", лірницький причет і псальма. Користуючись методом історико-типологічного аналізу, робиться спроба простежити історичні і жанрово-стилістичні витoki домінуючих в репертуарі лірників «набожних пісень» з відповідною жанровою атрибуцією і типологічними зв'язками із жанрами «діахронічного зрізу»: духовним віршем, кантом, псальмою. Внаслідок наукового опрацювання доводиться правомірність розмежування *канту* («книжної пісні»), що представляє переважно професійну культуру епохи Бароко і *псальми* як фольклоризованої духовної пісні, що доступається музично-поетичних джерел раннього християнства в мандрівній практиці різного роду прочан і калік перехожих. Фольклорна псальма, еволюційна в часі і просторі, сягає наших часів і є жанром добре збереженим і шанованим в народі з широкою панорамою високих духовних сюжетів. Окрему частину роботи становить порівняльний розгляд сюжетів духовних віршів і псальм в ризонаціональних площинах.

Як показали результати проведеного дослідження, український лірницький репертуар являє собою розгалужену жанрову систему із своїми стилістичними закономірностями та музично-лексичним фондом, індивідуальною інтонаційною сферою виконавства, що виокремлює його в осібне явище народно-творчої духовної культури України. Лірницький репертуар відзначається вражаючою різноманітністю жанрів, сюжетів і образів, що охоплювали практично всі форми народного буття: святу молитву й веселі жарти, поминальні піснєспиви й гостру соціальну сатиру, історичні "притчі" та оповіді й побутові пісні, сирітські плачі й жваві весільні награвання, а також просьби, заговори, побажання "за здравіє" та ін. Без них не обходились ні храмові свята, ні вечорниці, ні поховання, ні весілля, ні ярмарки. Лірницькі спиви доповнювали народний побут, спрямовуючи народне уявлення до морально-етичних настанов лірницької дидактики.

Вербально-інтонаційна система українського лірництва утворювала поліжанрову сукупність, тяжіючи до жанрових трансформацій і синтезів. Класифікація (досить умовна) всього комплексу лірницького спадку спричиняється до виділення трьох основних розділів:

духовні ("набожні") наспиви: духовні вірші, псальми, молитви, акафісти, жєбранки, "благодарєнія", причитання, жєбрацькі рецитації;

епіко-імпровізаційні твори: думи, балади, історичні пісні й притчі;

побутові жанри: жартівливі, сатиричні, соціально-побутові, танцювальні пісні та награвання.

Особлива роль жанру "дума" в лірницькому репертуарі наближає його до кобзарської епічної традиції. Відповідно пріоритет "божественних" псалмів в лірницькому репертуарі (разом із комплексом інших об'єктивних причин) спричиняє тенденцію до "витіснення" кобзарської традиції й підміни її лірницькою на рубежі XIX-XX ст. Натомість і кобзарський репертуар, згідно із смаками публіки, схильної до лірницької дидактики, насичується псалмами, що призводить до інтеграції кобзарсько-лірницького репертуару в єдину епічно-духовну традицію українських мандрівних сліпих співців-старців.

Провідне місце в лірницькому репертуарі посідає полістилістичне жанрове утворення – *псалма*, котра асимілює в собі різноманітні витоки церковної, світської, професійної й народно-пісенної культури та як окреме фольклорне явище постає в процесі постійних еволюційно-трансформаційних перетворень. Певний інтерес становить питання поширення лірницького псалмового репертуару в слов'янському культурному просторі. Паралелі функціонування й сприйняття лірницьких провідних жанрів, а особливо духовного вірша, відповідно до інонаціональних культур (російської, білоруської, польської, литовської) намічено в даній роботі і є перспективною для подальших досліджень.

Різнманітність лірницького репертуару в жанровому, функціональному, стилістичному й індивідуально-виконавському аспектах врівноважується таким об'єднуючим чинником, як переважання речитативно-імпровізаційної творчої манери, котра пронизує всі жанрові утворення і напрямки лірницької практики і є провідною стилістичною домінантою лірницького музикування. Речитативна монотонність лірницьких наспівів з відсутністю контрастних елементів в образних інтерпретаціях виважено співпадають з високо-етичною ідеєю набожно-повчальних і сумно-плачових сюжетів, а вкупі із безкінечно-подовженим звуком колісної ліри утворюють сугестивно-гіпнотичний ефект сприйняття й психологічної ідентифікації, такі підносячи слухачів до стану катарсичного очищення. В піснях побутового, історичного й жартівливого змісту одноманітна декламаційність лірницьких наспівів "розфарбовується" особливою майстерністю відтворення та подачі відповідних піснеспівів, а головне, рівнем досконалості у володінні інструментом з безліччю ледве вловимих мелізмів і вишуканих прикрас "мережанок".

Специфічною ознакою лірницького музичного стилю є панування вільно-варіативної сфери функціонування репертуарних номерів, котрі творилися по відомим апокрифічним сюжетам – лірницьким канонам, наспів проте здебільшого добирався (шляхом творчої "композиції", переінтонування чи варіативної трансформації існуючого звукового фонду) самим виконавцем. Дослід над механізмом варіативних алгоритмів в спектрі конкретної пісенної парадигми на прикладі лірницького наспіву "Сирітка" становить головний зміст і завдання останнього розділу даної роботи.

Четвертий розділ роботи "НАСПІВ "СИРІТКА" В ЧАСОВО-ПРОСТОРОВОМУ КОНТИНУУМІ ЛІРНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ" спрямований на виявлення динаміки варіативно-трансформаційних процесів в часі і просторі як домінуючої форми побутування лірницької (і фольклорної взагалі) традиції; в ньому розвинуто і практично проілюстровано поняття пісенної парадигми. Крім питання ідентифікації варіантів

ваги "сталості і змінності варіативного ряду" (С.Грица) чи навпаки – порушення рівноваги стабільного й мобільного, що призводить до утворення жанрових трансформацій.

Для початкової стадії розробки заявленої проблематики, якою є дане дослідження, обрано наспів лірницької "Сирітки", що до неї вдалося віднайти понад 100 зразків варіативного ряду, котрі охоплюють різно регіональний простір в часовому вимірі у 160 років. На основі аналітичного опрацювання пісенного матеріалу зроблено спробу виявлення механізму варіативно-трансформаційних процесів пісенної парадигми обраного наспіву на таких 4 рівнях:

- текстово-тематичного варіювання;
- модифікацій системи інтонування в межах утворення відповідних ладозвукорядних структур;
- ритмічного варіювання в різних інтерпретаторських стилях у сучасній науковій виконавській реконструкції;
- функціонального пересмислення наспіву "Сирітки" з виходом на жанрові трансформації в лірницькій активній практиці й сучасному побутуванні.

В динаміці варіативних процесів інтерпретації лірницького наспіву спрацьовує цілий комплекс алгоритмів. Простеживши панораму відтворення одного фольклорного зразка в множині його варіативних модифікацій, виділяємо сукупність позицій, що характеризують цей процес.

Варіативна система текстової парадигми "Сирітки" базується на принципі сюжетної тотожності з обов'язковим набором певних типових елементів (текстово-тематичних кодів: ТТК) і характеризується стабільною складочисловою формулою $(6+6)2$, показовою для даного наспіву на рівні його жанрового інваріанту. Механізм варіювання виявляє закономірні тенденції взаємодії стабільного і мобільного, що обумовлює наявність різнофункціональних елементів (St, Mob, M/d) і композиційних зон (варіативних, редуکتивних, ампліфікаційних тощо). Стабільні елементи тягнуть до розширення (зона ампліфікації) і можуть переходити в імпровізацію. Мобільні елементи концентруються в початковій і фінальній зонах і знаходяться в стадії постійної змінності – варіюванні із збереженням відповідних масштабів. Модифікаційні елементи виокремлюються в самостійні епізоди і підлягають редукції або й повному вилученню. Вони нерідко зустрічаються як епізоди в "чужих" піснях, можуть ставати основою для нової пісні і навіть перевтілюватися в нові жанри. Від обраних тематичних елементів, що затверджуються у фіналі та особливостей їх інтерпретації або вилучення залежить функціональне осмислення сюжету з виходом на нову жанрову орієнтацію (і трансформацію). Сюжет пісні про "Сирітку" визначається тільки за наявністю стабілізованих елементів, котрі являються його своєрідним ідентифікаційним кодом на рівні даної текстової парадигми.

Стосовно наспіву як мелодико-інтонаційного втілення відповідного сюжету зазначимо, що варіативно-пісенна парадигма наспіву "Сирітка" в межах українського простору виявляє цілісне стильове явище і становить значний контраст до інонаціональних варіантів, зокрема Білорусі і Моравії. Структура ладоутворення варіативного наспіву лірницької "Сирітки" узгоджується із специфічними ознаками ладової будови лірницького духовного репертуару, а саме: псалм і кантів (в записях Демущького). Найтипівішим ладовим інваріантом в ладово-інтонаційній системі лірни-

цьких набожних піснеспівів представляються **неоктавні форми** таких ЛЗТ: мінорний (мажорний) пентахорд; мінорний пентахорд + #VII; мінорний пентахорд + V і #VII; мінорний/мажорний тетрахорд + субтональний тетрахорд. Композиційні опори цієї пісенної парадигми утворюють своєрідний тип кадансових співвідношень – *секундових*, що вказують на рудименти старовинних пентатонних чи тетрахордних зв'язків. З давніми пластами середньовічної епіки споріднюють "Сирітку" такі особливості як переважання неповних ладів у вигляді пентахордів. Нетиповими видаються октавні форми, що відповідають напливовим або трансформованим зразкам пізньої доби.

Специфіка ладотворчого процесу наспіву "Сирітка" найкраще сполучається із характерними особливостями другої пісенної формації (за Ф. Колесою він припадає на період від XI – до другої половини XVI ст.). Найдавніші зразки у вигляді діатонічної неоктавної форми кварто-квінтового звукоряду 1-2 опорного з архаїчним квартовим кадансом характеризують простір Правобережної України. Регіони Центральної України презентують здебільшого варіанти розширеної неоктавної форми з наявністю приставних субтонів і увіднотоновими різновидами кадансування. Нерідко вони позначаються додатковою хроматизацією шаблів (#IV, #VI), котрі відображають типовий стрій інструменту ліри.

Система жанрових трансформацій лірницького наспіву "Сирітка" в своїй різноманітності виявляє інтегральну панораму основних жанрових різновидів лірницького репертуару, а саме: псалму, сирітський плач, епічну рецитацію з ознаками думи, баладу й побутову пісню. Відповідно виявляється еволюція стилістичних характеристик від мелодичної декламації до кантилени. В цих модифікаціях простежується спорідненість із різними часовими пластами, що характеризують в цілому динаміку історичного розвитку лірницької традиції від періоду середньовічної Русі (духовна пісня-псалма), через добу козаччини (епос) із впливом кантової культури бароко, нарешті з новітньою формацією (побутова лірика). В просторовому вимірі регіони Західної України зберігають ознаки давньої традиції з тяжінням до епосу й псалми, що подекуди в сучасному побутуванні наближаються до співанки. В Центральних регіонах переважає баладний стиль відтворення лірницької "Сирітки". Натомість на Лівобережжі в сучасному автентичному виконавстві даний наспів перетворюється на суцільну лірику.

Маючи великий потенціал до розкриття сфери людського співчуття і душевних емоцій пісня "Сирітка" залишається досить популярною в сучасній фольклорній традиції здебільшого серед жіноцтва та еволюціонує в бік ліризації і насичення її доміантними рисами ліричних побутових жанрів, особливо в багатоголосному виконанні. Проте в лірницькому середовищі цей наспів добре зберігся і законсервувався в часовому вимірі української епічної традиції із своєю специфічною детермінованою виконавською манерою, яка наслідується і відтворюється представниками нової хвилі відродження лірницької традиції на рівні сучасної наукової виконавської реконструкції.

ВИСНОВКИ.

Підводячи підсумки проведеного дослідження, виділимо головні результативні положення щодо нашої теми.

1. Українське лірництво – це оригінальне культурно-історичне явище фольклорної традиції України, яке сформувалося на стику епічного й християнського світовідчуття і становить цілісну стилістичну складову в контексті духовної культури України.

2. Будучи в основі мандрівною формою проповідницько-музичного виконавства, українське лірництво з одного боку асимілювало особливості слов'янського культурного простору, а з іншого є яскравим виявом української епічної свідомості, що репрезентує специфічні риси національної духовної спадщини України.

3. Головними морально-естетичними засадами лірницької традиції було всебічне поширення ідей християнського проповідництва в народному побуті, унаочнення основного карітативного закону народної духовної віри, есхатологічні й сотеріологічні настанови. Лірницька дидактика вкупі з народними віруваннями утворювала своєрідну форму "позаобрядової релігії" (Є.Ліньова) так званого "народного християнства", котра була ближча, зрозуміліша простим людям, ніж церковна служба, певні функції якої зазвичай замінювалися лірницькою практикою (паралітургія). Т.ч., лірницька традиція й репертуар були проміжною ланкою між церквою і народом, самі лірники сприймалися як "божі люди", а репертуар передусім складався з набожних піснеспівів. В такому сенсі лірництво виконувало позитивну виховну функцію, було своєрідною школою духовності і душевності в народній свідомості, формувало високий рівень духовної культури українського етносу.

4. Українське лірництво являло собою розвинену корпоративно-цехову систему організації із специфічними нормами буття, своїм особливим сакральним статутом ("Устиянські книги"), утаємниченими ритуалами й "лебійською" мовою, котрі сукупно складали обов'язковий контекст так званого старцівського братства з провідною ідеєю християнського місіонерства. Саме цей бік лірницької традиції активно розроблявся в лірництвознавчих публікаціях дожовтневої доби.

5. Лірницька проблематика становила широку панораму етнографічних, інструментознавчих, соціально-психологічних, фольклористичних досліджень, котрі дійшли своєї кульмінаційної вершини на зламі XIX-XX століття відповідно до інтенсивності розквіту самої традиції. Вони накопичили великий сировий матеріал текстових, нотних, фонографічних записів без наскрізної систематизації й класифікації й без належного фольклористичного аналізу. Перебуваючи як музично-стилістичне явище в тіні кобзарознавських студій, лірництвознавство, як самостійний об'єкт музикознавчих досліджень, гальмувалося об'єктивним історичним процесом у зв'язку з державницькою політикою 20-30-х років і залишалося нереалізованим в руслі "високої" фольклористичної науки.

6. Українська лірницька традиція концентрує в собі складний комплекс еволюційних трансформацій в часово-просторовому континуумі, що виявляє цілісну концепцію виключно в процесі історичного розвитку, який має дискретний характер. Традиційні форми виконавської лірницької практики, її ідейно-тематична спрямованість, інтонаційно-лексичний фонд являються генетичним суб'єктом давньоруського музично-поетичного джерела раннього християнства, зокрема калік перехо-

жих, і спираються на жанрово-стилістичне й тематичне коло духовного вірша. В подальшому розвитку лірницька традиція відзначається широкими типологічними зв'язками із жанрами діахронічного зрізу: "козацької псалми" чи думи, канту і псалми (епоха бароко), побутових народно-пісенних жанрів і жебрацького "лементу" (пізня пісенна формація). З припиненням процесу активної практики автентичного лірництва його рудименти "консервуються" в пасивних формах, а також подекуди трансформуються в різноманітні новотвори, що наближаються до побутової лірики й кітчу. Феномен лірницької традиції в новітню добу зберігається і відтворюється на новому рівні засобами **виконавської реконструкції** вже як адепт сучасної художньо-естетичної рефлексії, зберігаючи обов'язковий статус духовної лірницької традиції й заповнюючи вимушену порожнину в контексті сучасної культурної ситуації.

7. Український лірницький репертуар експонує розгалужену жанрово-тематичну систему із своїми стилістичними закономірностями, музично-лексичним фондом, індивідуально-інтонаційною сферою виконавства, що виокремлюють його в осібне явище позацерковної побутової народно-християнської творчості – "*лірницький фольклор*". Лірницькі піснетвори мали окрему жанрову атрибуцію (пісні "набожні", "пісні дядьовські", "старецькі спєви", "лобецький лемент") й окреме функціонування як особлива епіко-духовна галузь напівпрофесійного виконавства з певною мірою напливовості. Але розвивалася й побутувала лірницька традиція як музично-стилістична категорія, в руслі загальних фольклорних пісенно-творчих тенденцій: в динаміці варіативно-парадигматичного процесу, жанрових дифузій і трансформацій.

8. В лірницькому духовному репертуарі провідне місце посідає полістилістичне жанрове утворення – *фольклорна псалма*, котре асимілює різностильові художні витоки церковної, світської, професійної й народно-пісенної (з інструментальним музикуванням) культури та як самостійне фольклорне явище постає в процесі постійних еволюційно-трансформаційних перетворень чи жанрових мутацій в часі і в просторі. Ведучи свій початок від носіїв духовних віршів "калік перехожих" до творів пізньої пісенної формації, фольклорні псалми, часто з апокрифічним підкладом, зберіглися до наших днів здебільшого в пасивній традиції українського, російського, польського, литовського, білоруського музичного фольклору; в активній традиції – у старообрядців.

9. На прикладі варіативної парадигми лірницького наспіву "Сирітка" у численних зразках пісенних текстів, що обертаються навколо одного сюжету, простежується динаміка варіативних процесів в системі жанрових трансформацій лірницької традиції від духовної псалми в давніх зразках до побутової лірики в сучасному побутуванні і є досить показовою для загально-фольклорної ситуації в Україні.

10. Один з найпопулярніших і поширених в лірницькому репертуарі, наспів всюдисущої "Сирітки", виявився характерним і в художньо-стилістичних показниках. Так, типологія ладових структур цієї пісенної парадигми демонструє характерну для лірницької лексики спрямованість до однотональних малоамбітусних утворень від найпростіших діатонічних неоктавних форм до розвинених ладових наверствувань, включаючи гептатоніку.

рень від найпростіших діатонічних неоктавних форм до розвинених ладових наверстувань, включаючи гептатоніку.

Процесуальність розвитку структури ладоутворення парадигми варіантів даного лірницького наспіву сполучається в часі із періодом архаїки (перша пісенна формація) - до ХХ сторіччя (пізня пісенна доба), відповідно поширюючись у просторі в напрямку Захід→Схід від регіонів Правобережжя і Білорусі до Центральних районів і Лівобережжя. Така концепція підтверджує відомості музикознавчої науки щодо появи й поширення лірницької традиції в Україні.

Основні аспекти дисертаційного дослідження
викладені у таких публікаціях автора:

1. *Богданова О.* Особливості мовноінтонаційної системи українського лірництва // Народна творчість та етнографія.-1998.-№1.-С.78-83.
2. *Богданова О.* Збірник Порфирія Демуцького "Ліра та її мотиви в контексті лірницької традиції// Українське музикознавство: Науково-методичний збірник/Упор. І.А.Котляревський.-Вип.30.-К.: НМАУ ім. П.І.Чайковського, 2001.-С.116 – 129.
3. *Богданова О.* Наспів "Сирітка" в часово-просторовому континуумі лірницької традиції // Проблеми етномузикології /з дано до друку/ - 1 д.а.
4. *Богданова О.* Сприйняття лірницької традиції в умовах сучасної культурної ситуації//Українське кобзарство в музичному світі: традиції і сучасність: матеріали конференції, Київ, 19-23 травня 1997 р.-С.5-7.
5. *Богданова О.* Повернення до традиції//Кобзар,1999.-№1.-С.3.
6. *Богданова О.* Нова книжка з історії кобзарства ХХ ст. // Народна творчість та етнографія.-1999.-№4.-С.133-135.
7. *Богданова О.* Соціально-психологічні аспекти сприйняття музичного фольклору // Проблеми етномузикології: Зб. наук. праць/ Упор.О.І.Мурзина.-Вип. 1. - К.: Вид-во НМАУ ім. П.І.Чайковського,1998.-С. 199-209.
8. *Богданова О.* Сучасна лірницька практика: виконавська реконструкція // Музичне виконавство.-Кн.восьма/Упор.М.А.Давидов,В.Г.Сумарокова.-К.:Науковий вісник НМАУ ім.П.І.Чайковського.-Вип.22.-2002.-С.41-55.
9. *Богданова О.* Рідкісна збірка різдвяних пісень з Уманщини // Народна творчість та етнографія. – 1999. – №1. – С. 87-89.

Богданова О.В. Лірницька традиція в контексті духовної культури України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03. – Музичне мистецтво. Національна музична академія України ім. П.І.Чайковського, Київ, 2002.

Дисертація присвячена вивченню лірницької традиції як специфічного явища української духовної культури на стику епічного й християнського світовідчуття з виокремленою системою художньо-стилістичних закономірностей. В роботі розглядаються особливості функціонування українського лірництва в процесі історичного розвитку. Уперше подається науково обґрунтована класифікація вербально-

інтонаційної системи українського лірницького репертуару, досліджується динаміка варіативних еволюцій лірницького фольклору на рівні жанрових трансформацій.

Систематизація і оцінка лірництвознавчої літератури, визначення провідних проблем та аспектів студіювання лірницької традиції вичерпно представлені в цьому дослідженні. Разом із ґрунтовним аналізом тематичних, інтонаційно-стильових, виконавських, функціональних особливостей лірницької музичної практики в Україні означена дисертація відновлює цілісну панораму даного явища та започатковує окрему сферу фольклористичної науки – *лірництвознавство*.

Ключові слова: лірницька дидактика, народне християнство, паралітурґія, жанрова атрибуція, жанрові трансформації, часово-просторовий континуум, виконавська реконструкція, набожні піснеспіви, фольклорна псалма, вербально-інтонаційна система, лірницький репертуар.

Bogdanova Olena V. Lyrnic's tradition in context of Ukrainian spiritual culture. – Manuscript.

Submission of the thesis for a Candidate's degree in Arts speciality 17.00.03. – Musical Art. – Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, Kyiv, 2002.

The dissertation contains studying of lyrnic's tradition as specific phenomenon of Ukrainian spiritual culture between epic and Christian feeling of world with separate system of art stylistic rules.

Specific functioning of Ukrainian lyrnitstvo during historical development is lightened up here. Scientifically grounded classification of verbal-intonational system of Ukrainian lyrnic's repertoire in the different forms of various evolutions and genre transformations are considered for the first time.

Systematization and estimation of corresponding literature, apportionment of general problems and study aspects of lyrnic's tradition are represented in this work. Including the circumstantial analysis of thematic, verbal-intonational, implimentary, functional peculiarities of lyrnic's musical practice dissertation restores an integral panorama of explored phenomenon. The separate sphere of ethnomusicology – "*lyrmitstvo-knowledge*" has been started.

Keywords: lyrnic's repertoire, lyrnitska didactica, folk Christianity, genre attribution, genre transformations, implimentary (acting) reconstruction, songs of prayers, folklore psalm, verbal-intonational system.

Богданова Е.В. Лирницкая традиция в контексте духовной культуры Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03 – Музыкальное искусство. Национальная музыкальная академия Украины им. П.И.Чайковского, Киев, 2002.

Диссертация посвящена изучению лирницкой традиции как специфического явления украинской духовной культуры, сформировавшегося на стыке эпического и христианского мировоззрения. В работе рассматриваются особенности функционирования украинского лирництва в процессе исторического развития, в том числе, в

контексте современной культурной ситуации на уровне пассивного бытования и исполнительской реконструкции. Впервые подается научно аргументированная классификация вербально-интонационной системы украинского лирничьего репертуара, восстанавливается его сюжетно-тематическая сфера, уточняется атрибуция жанров.

В работе достигается комплексное представление об украинской лирничьей традиции как самобытной стилевой категории со своим своеобразным музыкально-поэтическим выражением и принципами исполнительства; исследуются закономерности ее эволюционных модификаций в динамике вариативных процессов и жанровых трансформаций. Установлено, что традиционные формы лирничьей музыкальной практики, ее идейно-тематическая направленность, интонационно-лексический фонд являются генетическим субъектом древнерусского музыкально-поэтического источника раннего христианства, в частности, калек переходных и опираются на жанрово-стилистический и тематический потенциал духовного стиха (позднее – псалмы).

Детально прослеживается в диссертации историографический аспект развития лирничьего исследования в контексте ведущих художественно-эстетических тенденций эпохи. Лирничья тематика разрабатывалась в широком ареале этнографических, инструментоведческих, социально-психологических, культурологических, статистических, фольклористических публикаций, которые достигли кульминации на рубеже XIX-XX веков, в соответствии с распространением и интенсивностью фиксации самой традиции. В этот период лирничья тема выявляет обширный спектр проблем и достигает уровня самостоятельного объекта отечественной фольклористической мысли с большими перспективами и научным потенциалом. Накопленные «сырые» (необработанные) лирничьи материалы репертуарных, текстовых, нотных, фонографических записей, однако, зачастую оставались без систематизации и классификации и без должного фольклористического анализа. Приоритет кобзароведческих разработок по сравнению с лирничьими в сочетании с пренебрежительным статусом «жебрацкого» ремесла (в результате постепенного вырождения этой традиции и отождествления ее с простым нищенством) снижали престиж лирничьего исследования как отдельного объекта науки. Специфические особенности отечественного исторического процесса первой трети XX ст. обусловили дискретный характер украинской лирничьей традиции, тормозя ход соответствующих научных изысканий и обрываясь на грани «высокой науки».

В диссертации разрабатывается системный тип анализа, интегрирующий элементы фольклористического, музыковедческого, историко-теоретического, культурологического и социологического исследований, что позволяет выявить многоплановость изучаемого явления, дает развернутый исторический фон данной теме. Документально аргументированно освещена сама фигура украинского лирника: его философия, психология, мировосприятие, религиозное сознание, социальные функции и значение в обществе, отношение к нему различных слоев населения; прослеживаются истоки возникновения лирничьей традиции на Украине, ее духовный потенциал.

Отдельный раздел представляет разработка проблемы классификации лирничьего репертуара. Благодаря использованию и научной обработке редких и труднодоступных материалов, часть из которых публикуется впервые, экспонирует-

ся впечатляющее разнообразие жанрово-тематической системы лирницкого репертуара, его стилистические особенности, генетические корни. Механизмы и закономерности вариативных процессов в динамике эволюции лирницкой традиции демонстрируются на примере песенной парадигмы напева лирницкой «Сирітки» (около 100 вариантов), что составляет уникальный материал для сравнительно-аналитических изучений в аспектах ладообразования, ритмоструктур, сюжетно-тематических модификаций и жанровых трансформаций.

Результаты проведенного исследования дают возможность воссоздать представление об украинском лирництве как духовном феномене украинской культуры и могут способствовать возрождению этой традиции на вторичном уровне («научная исполнительская реконструкция»).

Систематизация и оценка лирництвоведческой литературы, выделение основных проблем и аспектов изучения лирницкой традиции впервые представлены в данной работе. Вместе с обстоятельным анализом тематических, интонационно-стилевых, исполнительских, функциональных особенностей лирницкой музыкальной практики диссертация восстанавливает целостную панораму исследуемого явления и основывает отдельную сферу фольклористической науки – *лирництвоведение*.

Ключевые слова: лирницкая дидактика, народное христианство, паралитургия, жанровая атрибуция, жанровые трансформации, пространственно-временной континуум, исполнительская реконструкция, набожные песнопения, фольклорная псалма, вербально-интонационная система, лирницкий репертуар.

Підписано до друку 12.09.2002 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Формат видання 145x215 мм.
Умовн. - друк. аркуш. 1,0. Об. – вид. аркуш 1,0.
Тираж 100. Замовл. №21/09

УВОІ "Допомога" /"Капрі"/
03056, Київ, вул. Політехнічна, 6
5 корп. КПІ.

457989

АВ 52.682

МІСТ

МІСТ